

ІСТОРІЯ КНИЖКОВИХ КОЛЕКЦІЙ ТА ЗІБРАНЬ

УДК [069.5:7:061.2(477.87-89=161.2)]:930.253
<https://doi.org/10.15407/rksu.30.076>

Олена Романівна Козакевич,
кандидат мистецтвознавства,
Етнографічний музей ім. Северина Удзєлі в Кракові
(Краків, Польща);
науковий співробітник відділу народного мистецтва,
Інститут народознавства НАН України
(Львів, Україна)
ORCID: 0000-0002-8742-4337
e-mail: kozakevych.olena@gmail.com

ДОКУМЕНТАЛЬНА СПАДЩИНА МУЗЕЮ ТОВАРИСТВА «ЛЕМКІВЩИНА» В АРХІВІ ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ В СЯНОЦІ: ОГЛЯД ФОРМУВАННЯ МИСТЕЦЬКОЇ КОЛЕКЦІЇ

Мета роботи. Аналіз рукописних і друкованих матеріалів, пов'язаних зі створенням та діяльністю музею Товариства «Лемківщина», які зберігаються в архіві Історичного музею в Сяноці (Польща). Вивчення етапів формування мистецької музейної колекції (1931–1944) в контексті соціокультурних чинників та її значення для української культурної спадщини.
Методологія. У процесі дослідження було застосовано історико-порівняльний та історико-хронологічний методи для систематизації архівних документів, що уможливило їхню класифікацію відповідно до тематичних блоків. Це дозволило окреслити передумови

створення музею та його структури, основні віхи діяльності, типологію та особливості колекції, співпрацю з іншими інституціями тощо. **Наукова новизна.** Здійснено комплексний аналіз архіву музею «Лемківщина» (листування, звіти, інвентарні книги, відгуки в періодиці та ін.), який зберігається в Історичному музеї в Сяноці. Основну увагу зосереджено на особливостях шляхів набуття експонатів і формування музейної колекції, її унікальності та значенні для українського культурного середовища в історичному вимірі. Виявлено, що об'єкти поповнювали збірку завдяки активній збирацькій діяльності музейників,

зокрема ідейного сподвижника й директора Лева Геца, у співпраці з представниками лемківських громад. **Висновки.** Матеріали архіву музею Товариства «Лемківщина» майже невідомі в українських гуманітарних студіях. Необхідною є публікація власне оригінальних, не інтерпретованих документів, які є важливим підґрунтям для вивчення діяльності українських музеїв упродовж 1920 – початку 1940-х років. Насамперед це фактологічні джерела, які дозволяють максимально об'єктивно охарактеризувати

діяльність музею в контексті соціокультурних чинників та проаналізувати його зібрання, творів мистецтва зокрема. Документи дають можливість простежити історію колекції та її подальшу долю після ліквідації музею «Лемківщина», правонаступником якої став Історичний музей у Сяноці.

Ключові слова: музей Товариства «Лемківщина», Історичний музей у Сяноці, архів, українські музеї, колекція, музейництво, лемківська культура, церковне мистецтво, народне мистецтво, українська культурна спадщина.

Актуальність теми дослідження. Вивчення діяльності українських музеїв кінця XIX – першої третини XX ст. у контексті історичних і соціокультурних чинників – важлива запорука ґрунтового та комплексного аналізу таких процесів. Особливо цінними є архівні документи, що розкривають історію тих музеїв, які на сьогодні вже не існують, а їхні колекції втрачені або розпорошені поміж різними інституціями чи навіть державами. Одним із таких є музей Товариства «Лемківщина» в Сяноці (далі – музей «Лемківщина»), який функціонував упродовж 1931–1944 рр.: у період II Речі Посполитої та за часів німецької окупації. Унікальність музейної збірки полягала власне в домінанті локальної лемківської культури. Після ліквідації установи правонаступником творів мистецтва став Історичний музей у Сяноці (далі – ІМС), де, зокрема, нині зберігається архів музею «Лемківщина», документи якого мають як історичне, так і мистецьке значення для української культурної спадщини.

Аналіз досліджень і публікацій. Історія музею «Лемківщина» частково висвітлена в низці публікацій українських і польських дослідників кінця XX – початку XXI ст. у контексті музейництва, а головню – життя та творчості Лева Геца – ідейного засновника та незмінного директора цієї інституції. Про музей писали у пресі й часописах 1930–1940-х років («Діло», «Назустріч», «Жіноча Доля», «Нова Хата», «Новий час», «Наш

Лемко», «Краківські вісті»): публікували відомості про перебіг створення музею в Сяноці, про цінні збірки старовини, участь у з'їздах музеїв і мистецьких виставках, підкреслювалася значимість музею в суспільно-культурному житті Сяноччини, Лемківщини та української культури загалом. Ці матеріали ми розглядаємо як джерела.

Отже, одним із перших про музей «Лемківщина» – на основі архівних документів, що зберігаються в Канаді, – написав О. Сидор [16; 17]. Окремі напрями функціонування музею розглядали А. Козицький [8], А. Надопта [14], П. Котовіч [22]. Життєві віхи Лева Геца, зокрема його творчий доробок як митця й засновника музею, дослідили М. Суперсон-Галадій [23], Л. Римановіч [24], І. Микитюк [12], І. Гах [3; 4; 5]. Передумови створення музею «Лемківщина» та початки його діяльності вивчала О. Козакевич [6; 7].

Мета дослідження. Ввести до наукового обігу масив нового архівного матеріалу з фондів Історичного музею в Сяноці, який розкриває діяльність музею Товариства «Лемківщина» упродовж 1931–1944 років. Окреслити передумови й особливості формування колекції, визначити участь у цьому процесі окремих персоналій та інституцій, що дозволить доповнити маловідомі віхи українського музейництва окресленого періоду та, зокрема, історико-мистецьке значення музею «Лемківщина».

Виклад основного матеріалу. Історія українських музеїв у 1920–1930-х роках є важливою з огляду на історичні, політичні та соціокультурні чинники, в контексті яких вони засновувались і функціонували. На особливу увагу заслуговують ті інституції, основною метою яких стало збереження пам'яток саме з тих теренів, де вони провадили свою діяльність. Це мало певний сенс, оскільки уможливило доволі ретельне дослідження місцевості, налагодження контактів з церковниками та мешканцями, що спільно надавало змогу набувати твори мистецтва.

Однією з таких інституцій став музей Товариства «Лемківщина» в Сяноці, основна діяльність якого припала на 1930-ті роки (період II Речі Посполитої). У роки німецької окупації під час Другої світової війни (1939–1944 рр.) музей отримав назву «Український музей “Лемківщина” в Сяноці», а його колекція перемістилася до сяноцького замку й експонувалася там замість зібрання музею Сяноцької землі, який там функціонував від 1934 року. Тому й значна частина архіву музею «Лем-

ківщина», і низка творів мистецтва після 1944 р. перейшли у власність теперішнього Історичного музею [6; 7]. У 2019 р., під час опрацювання архіву ІМС, виявлено три теки, в яких зберігається листування представників музею з різними інституціями та приватними особами, інвентарні описи, книги протоколів, вирізки з періодики, запрошення, членські квитки та інші документи. Також в архіві Історичного музею міститься низка світлин, які певним чином ілюструють і музейну діяльність «Лемківщини», і лемківське народне мистецтво окресленого періоду.

Потреба заснування музею лемківської культури та ідея його створення в Сяноці дискутувались упродовж кількох років, головню з ініціативи Лева Геца. Навіть за підтримки таких самих ентузіастів та поціновувачів мистецтва існували все ж певні труднощі та перепони, щоб офіційно задокументувати діяльність відповідної інституції. Тому процес тривав кілька років. Утім, за сприяння низки музейних установ та персоналій врешті-решт мети було досягнуто. Отож після активного листування з уже існуючими українськими музеями (Національний музей у Львові, Музей Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, музей Товариства «Бойківщина» в Самборі) грона сяноцької української інтелігенції ухвалило рішення про необхідність створення локальної музейної інституції, де б було зосереджено колекції українського, зокрема лемківського, мистецтва. 27 лютого 1931 р. у приміщенні читальні «Просвіта» в Сяноці відбулись Установчі збори Товариства «Лемківщина», на яких затвердили музейне Товариство «Лемківщина» і його статут [19, с. 33]. Головою Товариства одностайно обрали Лева Геца – артиста-маляра та професора місцевої гімназії, а також заступників та членів контрольної комісії. Заступник Голови – катехит о. Омелян Константинович, парох Сянока; секретар – катехит о. Степан Венгринович; скарбник – Іван Флюнт, професор гімназії; виділові – Василь Блавацький, адвокат; Франц Коковський, суддя; Олена Романівна [19, с. 6–8]. Значна фінансова підтримка для Товариства надавалася жертводавцями, в основному парохами з Лемківщини. Відтоді розпочався чи, радше, продовжився активний поступ музею «Лемківщина» на ниві музейництва та культурно-просвітницької діяльності 1930-х – початку 1940-х років. Формування колекції лемківського мистецтва стало одним із пріоритетів інституції.

Як зазначав Лев Гец у листуванні (1931 р.) з колегами-музейниками, на початку діяльності музей «Лемківщина» не мав багато експонатів, тому радо приймав дарунки від інших музеїв і дарувальників та провадив власну збирацьку роботу: *«Наш музей ще дуже молодий, і майже ще нічого в нім нема. Три образи, трохи грошей, документів з війни, і ото всей маєток. Я певний, що придбаю багато цікавого і що в короткім часі буду в змозі похвалитися більшою кількістю експонатів»* [20, с. 12]. Увагу було зосереджено на українських і «старих» грошах, іконах, церковних книгах, рукописних документах, зокрема листах, світлинах, орденах та медалях, лемківському вбранні, вишивці, церковних дерев'яних хрестах, зброї, писанках тощо.

Після заснування музею та заклику до збирання старовини на теренах Лемківщини розпочалася активна діяльність у цьому напрямі. Утім, вона привернула увагу й окремих представників польської громадськості, однак з дещо іншим акцентом. Відомо, що на той час лемківські твори мистецтва цікавили, зокрема, й польські музеї, і польських колекціонерів. Тому про необхідність активного згуртування власної збірки неодноразово зазначалося в листуванні між засновниками музею «Лемківщина» та однодумцями-музейниками зі Самбора і Львова: *«Варто би ці річи забрати до Музея і переховати бодай на стінах адв. Блавацького в канцелярії, щоби тим способом змушувати інших до жертвовання всякої старовини, бо поляки роблять нам шалену конкуренцію, вихоплюють де що старинного побачать в церквах. (один інженер поляк в Перемишли <...> має вже повних три кімнати, набиті нашими річами) <...> Треба братися до роботи, бо время люте»* [там само, с. 6]. У польській пресі з'являються дописи про те, що з греко-католицьких церков невідомі особи вивозять твори церковного мистецтва, подальша доля яких є безвісною. Нема в цих нотатках конкретики, фактів, однак відчуваються певне упередження і пересторога щодо такої діяльності українців у справі колекціонерства, згуртування пам'яток та й не тільки. *«В греко-католицьких церквах на Лемківщині впродовж віків зібралось багато дорого вартісних предметів, таких, як мистецько оздоблені золоті та срібні чаши, монстранції, хрести, <...> орнати, хоругви, образи, молитовники, написані на пергаменті старопольською та ін. <...> Усі ці історичні пам'ятки та церковні скарби останнім*

часом реєструють якісь знавці, які їздили, наприклад, в горлицькому повіті автомобілем з краківською реєстрацією. А невдовзі після перебування цих реєстраторів з'явилися закриті автомобілі, до яких запечатовано речі, позначені як найцінніші, і вивезено їх у невідомому напрямку – масово. Наприклад, тільки з чотирьох чи п'яти церков в горлицькому повіті <...> вивезено повних два лімузини.

Відбувається це за участі греко-католицьких парохів, які майже без винятків є прихильниками та пропагандистами войовничого українізму, та без дозволу і без відома парафіяльних комітетів, <...> які в 99 відсотках <...> противники українізму. <...> Оскільки уся ця колекція, як і її призначення, законспіровані, то складно про це довідатися щось більше. Одні кажуть, що речі, які вивозять, призначені для українського національного музею, а інші вважають, що ці церковні скарби творитимуть український бойовий фонд» [21, с. 6] (переклад наш. – О. К.).

Очевидно, що такі заяви ще більше підкреслювали актуальність, нагальну потребу й необхідність збирання різноманітних предметів культури та побуту Лемківщини для новоствореного музею в Сяноці. Навіть з огляду на те, що Лев Гец та його колеги їздили по лемківських селах, охопити все було надзвичайно важко, оскільки «не до кожної хати нашої широкої Лемківщини зможуть наші збирачі загостити <...> Коли не тепер, то вже ніколи! Предмети ці нищать і пропадають, образи вогкість змиває, <...> миши гризуть по стрихах. За кільканадцять літ не було б вже чого збирати й консервувати!» [20, с. 15]. Тому вони, власне, і звернулися до парохів церков та свідомих громадян із проханням про надсилання мистецьких об'єктів безпосередньо до музею. Або, принаймні, щоб ті повідомляли про наявність у парафіях експонатів, що мають музейну цінність. Тоді б представники музею приїхали прицільно – з метою закупівлі такого виробу чи отримання його в дар. Важливо зазначити, що опис експонатів у музеї «Лемківщина» проводився надзвичайно ретельно і фахово, на що значною мірою вплинув попередній музейний досвід Лева Геца. Це можна відстежити за описами інвентарних книг та листуванням Л. Геца з представниками інших українських музейних інституцій.

Отож після таких звернень до Лева Геца починають надходити поштові картки від парохів з Лемківщини з інформацією про наявність у

них старовини, яку б вони віддали до музею, або ж про цілковиту відсутність таких пам'яток. Дехто віддавав як пожертву, дар до музею, – з почуттям гордості за долучення до такої важливої справи. Щоправда, траплялися й парохі, які просили хоча б невелику винагороду за ці речі. Такі конкретні відомості щодо локацій, опису пам'яток могли б певною мірою відстежити шлях їхнього надбання чи вказати на походження тих об'єктів уже як музейних. Однак невідомо, чи всі речі було відібрано до музею, утім це був один з основних шляхів формування збірки «Лемківщина». В архіві наявні кілька десятків таких поштових повідомлень, які є не тільки історичними документами (вже як експонат чи одиниця зберігання), а й певним прикладом епістолярного жанру окресленого періоду, а також джерелом, що засвідчує рівень свідомості українського духівництва та інтелігенції.

Наприклад, парохі із сіл Солинка (03.05.1931), Ялин (10.05.1931), Тиханя (8.05.1931) пишуть, що в їхніх церквах немає жодних експонатів, цікавих для музею [20, с. 27–28]. Вартим уваги можна вважати той факт, що священнослужителі на свій розсуд визначали наявність і цінність таких експонатів або аргументували тим, що не мають права віддавати освячені речі до музею без погодження з Консисторією. Натомість багато парохів охоче контактували з Л. Гецом стосовно можливості дарування чи продажу церковних творів мистецтва, про що свідчать поштівки з архіву музею «Лемківщина». *«В парохії Ветлина знаходяться деякі образи зі старого Іконостасу мальовані і різьблені на дереві. З висилкою здержуюсь, бо не знаю, чи мають музейну вартість. При нагоді прошу їх глянути, а, оскільки будуть представляти якусь вартість, з охотою віддам до музею»* (Ветлина, 1.06.1931) [20, с. 21]. Пропонували навіть перенести стару церкву, як-от із с. Пантна поблизу Горлиць, яка мала понад 200 років і була зведена в «чисто лемківським стилі». Причиною стало будівництво нової церкви; стару, однак, заборонили розбирати, натомість було запропоновано здійснити її реставрацію. Утім громада не мала коштів на такі високовартісні роботи і категорично відмовилася від цієї ідеї. Приїжджали представники Воєводства, розглядаючи можливість перевезення церкви до музею під Краків. Парох хотів почути фахову думку представників музею «Лемківщина», тому запросив їх на парохію (Маластів, 5.05.1931) [20, с. 22–23].

«Пишу до Вас з глибокої Лемківщини, бо аж з під Криниці. Маю ту в церкві 2 образи в рамах, не знаю як вони старі можуть бути в кожному разі десь 17 або 18 ст., крім сего є кілька старинних епітрахилів, документів так важних нема <...>. Оскільки Пан Професор хочуть, то прошу написати, а я вишлю до нашого музею “Лемківщина”» (Велика Росток, 29.08.1936) [19, с. 296/36].

Цікавими, на нашу думку, є відомості про способи надсилання речей до Сянока з різних місцевостей Лемківщини. *«Пересилаю Вам децю дрібнішого поштою, а 2 ікони іконостасу досить великі в рамах треба буде вислати безпосередно залізницею, не знаю як їх опакувати, щоб не ушкодилися. Сьогодні Вам висилаю 3 малі ікони (Тайна Вечера, Успення ПДМ і 2 святих), малу кадильницю, мирниці, 2 фелони, 4 воздухи, 5 епітрахилів, 3 пояси, 5 покровців, 2 нарукавиців й децю документів <...>, старий службеник і метрику, старі документи фундаційні»* (Росток, 2.09.1936) [19, с. 299–300].

Отже, збірка музею поповнювалася доволі динамічно, про що свідчать щорічні звіти. Наприклад, станом на 31 серпня 1931 р. збирачі об'їхали 35 сіл на Лемківщині та привезли 1100 експонатів (вписані під 450 позиціями) [20, с. 33–34]. У наступні роки (1 травня 1934 р.) Контрольній комісії музею «Лемківщина» до інвентарної книги передано на звірку записи експонатів (загалом 1342 одиниці) [18]. У 1934 р. налічувалося 2660 експонатів, з яких найкраще представлена іконографія (74 од.) [зокрема, цінні образи з сіл Рихвалд (Горличчина), Новосільці, Довге (Сяноччина), Хревт (Ліщина)] [10; 11] та відділ старих документів (1992 од.). Бібліотечні фонди були нечисельні, оскільки музей не мав відповідного фінансування на закупівлю книг [20, с. 79].

У період від 5 травня 1935 р. до 5 травня 1936 р. (упродовж року) збірка поповнилася 1261 експонатом і налічувала загалом уже 6521 позицію. 3-поміж них – 138 давніх ікон, архів документів – 2178 од., 140 писанок, 201 вишивка; також фіксується відділ етнографії [1; 2]. Цього ж звітного року дослідили 10 сіл, а загалом (на 1936 р.) працівники провели дослідження в 77 селах і містечках [18, с. 284]; на 1937 р. – у 97 місцевостях [19]. 19 квітня 1937 р. до Перевірної комісії надійшов опис вже 2782 експонатів. Важливий висновок цієї Комісії – експонати знаходяться в дуже доброму стані, а записи ведуться ретельно, правильно та фахово.

Архівні документи, власне, щорічні звіти музею «Лемківщина», дають можливість простежити напрями й поступ у збирацькій роботі та пріоритети для певних груп об'єктів. Наприклад, участь у музейній роботі Ірини Добрянської посприяла опрацюванню та інвентаризації низки колекцій, зокрема вишивки (1936 р. – 201 од., 1937 р. – 263 од.), одягу, давніх («старих») тканин (1937 р. – 109 од.; до цього часу жодного об'єкта), писанок [13; 15]. Почали цікавитися народною ношею лемків, що вже тоді виходила з ужитку: колеги радили звернути увагу на «чугу» (чоловічий верхній одяг з вовни, з характерним довгим і широким коміром «коцом» на спині, який викінчений френзелями. – *О. К.*), яка навіть у львівських музеях була рідкістю.

Окремі детальні описи дозволяють відновити доволі цілісну картину витворів мистецтва, що надходили до музею та поповнювали збірку. Особливу цінність мав відділ церковних ікон, образів та антимінсів, яких на 1936 р. налічувалося 76 одиниць. Найдавніші походили з XV ст., зокрема «Розп'яття» із с. Рихвалд (Горличчина) чи «Богородиця з Христом на руках» («Богородиця з Дитям», «Богородиця Звеселяння Немовляти з апостолами») із с. Довге (Сяноччина): на червоному тлі, причому в обрамленні замість звичайних праотців і пророків, – зображення 12 апостолів в овалах на зеленому тлі. Червона, як і зелена барва тла овалів, має, безумовно, символічне значення, а паралельне зіставлення обох кольорів вказує на строге містичне створення ікони «Богородиці з Дитям». З того ж століття або зі зламу XV–XVI ст. походить відома композиція східного типу «Воскресіння Христа» з Вітрилова і з Долини (Сяноччина) – «Одигітрія» на зеленому тлі, з Довгого – «Св. Миколай» на червоному тлі [20, с. 99].

XVII століття кількісно було представлено значно краще, однак слабше з мистецького погляду. Найцікавіші з-поміж цих ікон – фрагменти іконостасу 1782 р. з Доброї Шляхоцької (Сяноччина) фундації відомих родин Демковичів і Гнатуськових герба Добрянський. Ікона «Перенесення мощів Св. Миколая» привертає увагу багатим тлом краєвиду й епізодами, які відносяться до Свята «Поставлення Чесного Хреста», – з огляду на іконографію апокрифічного елемента, детально зображене тло краєвиду та спробу набуття глибини простору. Натомість ікони XVIII ст. у колекції і кількісно, і якісно репрезентовані надзвичайно скупо.

Дуже цінною й рідкісною була збірка польських народних кольорованих дереворитів та кілька зразків релігійного малярства на склі. Збірка добре збережених антими́нсів датована XVIII ст., найстаріший походив з 1700 р. [20, с. 99].

На увагу заслуговують чаші, які створили в музеї окрему вітрину: дерев'яні, скляні (з покришкою на кшталт дискасу та без неї), цинкові та металеві позолочені. У 1930-х роках скляні чаші були вже рідкістю, а дерев'яні тим паче. Утім, на Лемківщині такі чаші побутували доволі широко, тому у збірці їх налічувалося кілька одиниць.

Писанки зберігались у спеціальних шухлядах: кожна була загорнута у вату і вкладена в окремий відсік. Практично всі писанки мали у своєму декорі мотив сонця, поданий у різних варіантах. Також простежувалися різні варіанти ритму та динаміки в орнаменті (геометричний і рослинний траплялися рідше), зокрема відтворені різні українські узори і навіть тризуби [Бонарівка (повіт Ряшів), Дубрівка Руська, Тирява Волоська або Улюч (Сяноччина)].

У 1934 р. збірка музею налічувала 127 зразків вишивок, які ретельно зберігалися (наприклад, їх віддавали до хімічної чистки для відновлення) з метою відтворення цих зразків. Утім, ідея використання «автентичної» вишивки не завжди видавалася доречною, оскільки традиційний одяг піддавався новомодним впливам (зміна гатунку тканини, ниток, барвників, технік вишивання). На початку діяльності в колекції музею комплекси лемківського вбрання практично були відсутні: лише один повний чоловічий «стрій» та окремі компоненти жіночого поясного. Варто зауважити, що завдяки активній участі Ірини Добрянської у формуванні етнографічного відділу та колекції лемківської одягу зокрема, кількість експонатів поповнювалася доволі інтенсивно. Свідченням цього стала виставка, запланована 1939 р. у Львові, яка, однак, не відбулася.

Зібрана за кілька років колекція засвідчила перспективи розширення музею «Лемківщина» до значно більших масштабів. Саме акцент на лемківській культурі та унікальна збірка місцевих ікон могли вирізнити його з-поміж інших українських музеїв. Проте на реалізацію таких планів були потрібні чималі кошти та значно більше приміщення. Адже від моменту заснування і тривалий час потому музей Товариства «Лемківщина» містився на плебанії, де парохом був о. Омелян Константинович,

який, власне, і надав це приміщення для музейних потреб (кімната, 3 шафи, 1 стіл, 2 габльотки, 2 стояки, 1 крісло, 1 лавка; виставкова поверхня у 50 кв. м) [20, с. 79]. Незважаючи на похилий вік, отець брав активну участь у громадському та культурному житті Сянока, всіляко сприяючи розвитку місцевої української громади. Тому допомога з виставковими кімнатами для музею, який став гордістю спільноти українців у Сяноці і куди скеровували гостей міста, не була випадковою. Там можна було побачити *«дуже цікаві старинні образи, дуже гарної роботи, – працю наших мистців малярів із XV, XVI, XVII століття. Найбільше зацікавлять <...> певно такі образи: “Розп’яття” з Рихвалду в Горличчині, “Матір Божя з Христом на руках” та “св. Микола” з Довгого в Сяніччині, “Воскресіння” із церкви в Ютрилові, “Ісус” образ з Бортного, “св. Михайло” образ із Хрєвти в Ліщині. Стрінете також образи з Доброї Шляхотської з XVIII ст., багатий збір рукописних книг, документи, починаючи з XVI ст., деревляні, скляні та цинові чаші, народні одяги, писанки, вишивки, документи Української Народньої Републики»* [9, с. 7–8].

«Добре буде, як стрінете там голову музею, мистця Льва Геца. Він вам усе покаже, пояснить, а закоханий такий “у своєму музеєві”, що не їв би, не пив, а все говорив би про нього. Пишу: “у своєму музеєві”, бо ж отверто треба сказати, що музей “Лемківщина” – це укохана дитина Геца» [20, с. 9].

Активна діяльність Товариства «Лемківщина», а особливо його музейна праця, привернула увагу широкого кола спільноти не тільки Сяноччини, а й низки інституцій з Варшави, Берліна, Кракова. На цінність колекції музею вказують запрошення до участі у виставках або прохання щодо позичення експонатів, зафіксовані в архівних документах. Упродовж майже 10-річної подвижницької праці було зібрано вартісну мистецьку колекцію, організовано чимало виставкових та популяризаторських заходів. Представники музею «Лемківщина» були дієвими членами Комітету українських обласних музеїв (К.У.О.М.), яких на кінець 1930-х років загалом налічувалося 14, та «Об’єднання музеїв у Польщі» («Związek Muzeów w Polsce») у Кракові. Утім, історико-політичні чинники відіграли негативну роль у діяльності музею: після 1944 р. інституцію було зліквідовано, а доля багатьох пам’яток залишається невідомою. Збережені твори мистецтва, а також архів

музею «Лемківщина» перейшли у власність Історичного музею в Сяноці, який фактично став його правонаступником.

Наукова новизна. До наукового обігу залучено лише незначну частину архівних документів музею «Лемківщина» в Сяноці: висвітлені передумови, основні етапи й особливості формування музейної колекції. На підставі документів, звітів, листування звернено увагу на соціокультурні, історичні та мистецькі чинники, в реаліях яких функціонувала інституція. Характеристика експонатів, їхня локальна специфіка, а почасти й унікальність засвідчують значний поступ українського музейництва в першій третині ХХ ст. Цей матеріал заповнить «білі плями» і розширить знання з окресленої тематики в контексті дослідження спільної української та польської культурної спадщини.

Висновки. Діяльність музею Товариства «Лемківщина» на культурно-мистецькій та просвітницькій ниві 1930-х – початку 1940-х років недостатньо вивчена з огляду на низку соціально-політичних й ідеологічних факторів другої половини ХХ ст. Адже питання української ідентичності, лемківської зокрема, в радянській історичній науці тривалий час було табуйоване. Натомість у польській контраверсійним і дражливим залишався ще й факт співпраці музею «Лемківщина» з німцями під час окупації Сянока в роки Другої світової війни. Важливо й те, що, на відміну від інших українських музеїв, які після війни не припинили своєї діяльності чи були відновлені, історія музею «Лемківщина» завершилася в 1944 р. Тому доступ до архіву музею Товариства «Лемківщина», значна частина матеріалів якого сьогодні зберігається в Історичному музеї, зокрема опрацювання і публікація документів, є важливим та позитивним фактором для дослідження українського музейництва та мистецьких колекцій кінця ХІХ – першої третини ХХ ст.

Архів складається з трьох тек (листування, звіти, запрошення, членські квитки, вирізки з преси тощо); низку світлин, які є інвентарними одиницями інших справ, однак пов'язаних з історією лемківського музею, теж можна певною мірою віднести до документальної спадщини музею «Лемківщина». Кореспонденція, що є найчисельнішою, розкриває передумови та важливість створення музею, перебіг підготовки відкриття та окремі аспекти формування його колекції. Первинно збірка не була значною за обсягом, тому збирацька діяльність інституції стала

пріоритетною. Основну увагу музейники зосередили на лемківському мистецтві, головно сакральному, про що свідчать річні звіти та листування Лева Геца – ідейного натхненника та незмінного директора музею – з парохами церков Лемківщини. Музей поповнився іконами, стародруками, чашами, церковними дерев'яними хрестами, дереворитами, а також етнографічними експонатами – писанками, сільськогосподарським реманентом, убранням та зразками вишивки. Окрім того, археологія, ордени та відзнаки, монети, документи періоду УНР, світлини значно розширювали тематичне наповнення музею. Про цінність колекції свідчить і той факт, що до Лева Геца неодноразово звертались із проханням позичити експонати на виставки чи взяти участь безпосередньо. Власне через листування розкривається ще один аспект: тогочасна атмосфера громадсько-культурного життя, що нуртувало довкола функціонування музею. Ці взаємини яскраво проілюстровані словом, стилістикою та письмом, позначені характерною риторикою.

Про низку експонатів, більшість яких на сьогодні втрачено чи вони знаходяться в інших інституціях, часто без ідентифікації первинного походження, маємо відомості завдяки щорічним звітам і ретельній фаховій фіксації об'єктів, що велися в музеї впродовж усієї його діяльності. Відомо, що в 1940 р. налічувалося 8230 експонатів. Під час німецької окупації музей «Лемківщина» перемістився до замку, де розташовувався польський музей Сяноцької землі, тож визначити кількісно лемківську колекцію практично неможливо. Увесь час, до 1944 р., Лев Гец ретельно дбав про збірку. Однак окремі цінні експонати, зокрема давні ікони, німці вивезли; частину колекції було знищено. Утім, відколи музей перейшов у власність Польської держави, а Л. Гец втратив свою посаду, складно простежити подальшу долю збірки музею «Лемківщина». правонаступником тих пам'яток, що знаходилися в замку, став Історичний музей у Сяноці.

Сподіваємося, що завдяки вже реалізованим та майбутнім українсько-польським проектам – у контексті сучасних євроінтеграційних процесів в Україні та збереження спільної культурної спадщини – відкриються нові сторінки історії музейництва, зокрема музею «Лемківщина» в Сяноці.

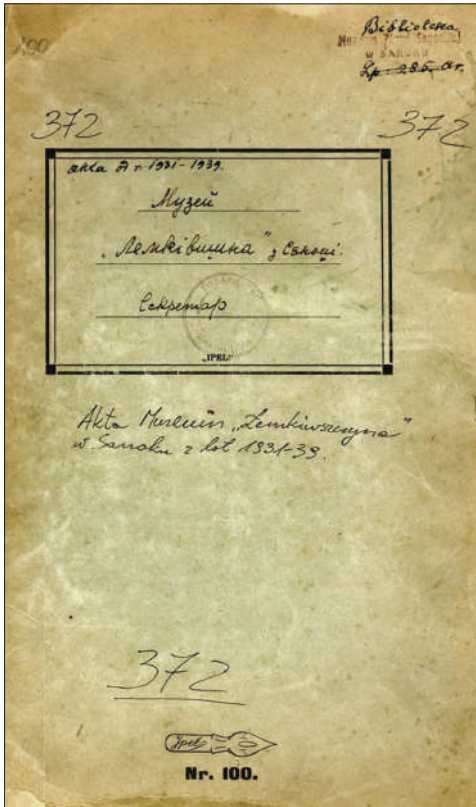

Лл. 1. Засновники музею Товариства «Лемківщина». Сидять зліва направо: Болеслав Шулакевич, Лев Гец, др. Франц Коковський, о.Омелян Константинович;
Стоять зліва направо: о. Степан Венгринович, Володимир Чайковський,
Василь Блавацький, Іван Флюнт.

Фото виконано в жовтні 1935 р. у фотоательє «Яніна», Сянок.

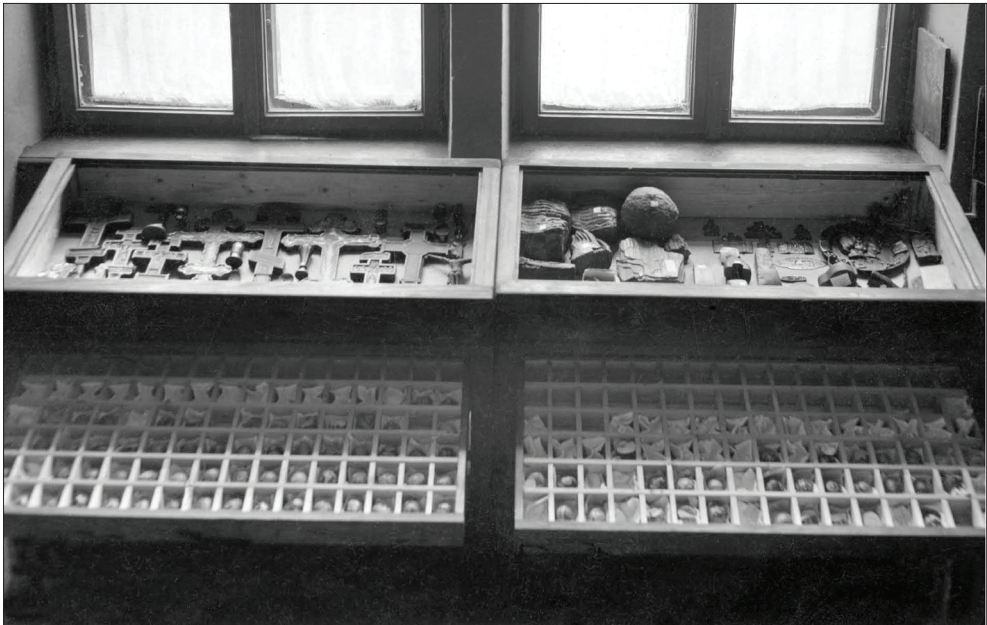
Архів Історичного музею в Сяноці; інв. №МНС/Ф2980.

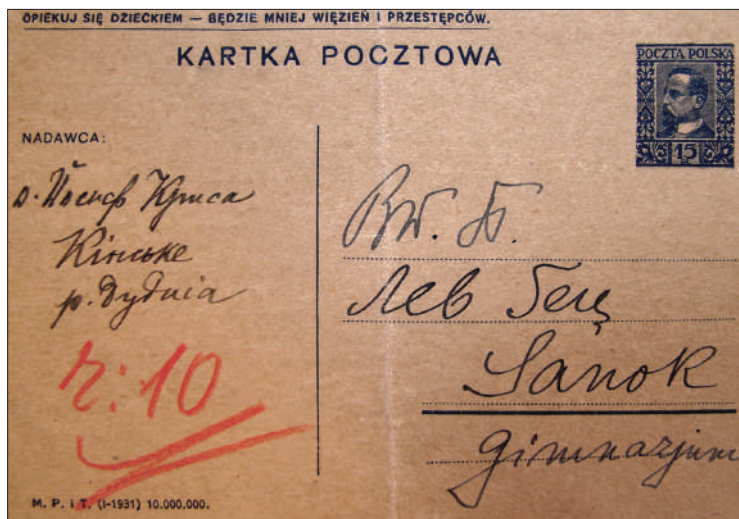
(Опубліковано: *Romaniak A. Sanok – fotografie archiwalne. Samorzqd, oświata, organizacje, instytucje, 2018, Sanok, S. 383*)

Лл. 2. Титульна сторінка папки з архівними документами з Архіву Історичного музею в Сяноці. *Archiwum Muzeum Działu Historycznego w Sanoku. Akta Muzeum „Łemkiwszczyzna” w Sanoku z lat 1931–1939. Музей «Лемківщина» в Сяноці. Секретар. № 372*

Лл. 3. Фрагмент експозиції (писанки) Музею Товариства «Лемківщина» в Сяноці, яка містилася у приміщенні плєбанії греко-католицької церкви по вул. Замковій. №г инв.: MHS/F/2981, 13.06.1934. (Опубліковано: *Romaniak A. Sanok – fotografie archiwalne. Samorząd, oświata, organizacje, instytucje, 2018, Sanok, S. 383*)

Ил. 4. Поштівки, які отримував Лев Гец від парохів із церков Лемківщини з інформацією про наявність творів сакрального мистецтва. Надіслав о. Йосиф Криса зі с. Кінське.

(Джерело: *Archiwum Muzeum Działu Historycznego w Sanoku. Akta Muzeum "Lemkowszczyzna" w Sanoku z lat 1931–1939. Музей «Лемківщина» у Сяноці. Секретар. № 372. С. 10*)

Ил. 5. Лев Гец – митець і кустос Музею Товариства «Лемківщина» в Сяноці – в канцелярії Музею, який у час німецької окупації знаходився в замку.

№ inw.: MHS/F/67, 1.09.1940.
Автор фото – Маріан Стефанські.
(Опубліковано: *Romaniak A. Sanok – fotografie archiwalne. Samorząd, oświata, organizacje, instytucje, 2018, Sanok, S. 387*)

Ил. 6. Стефан Стефанські і Ірина Добрянська серед експонатів Музею Товариства «Лемківщина», який у час німецької окупації знаходився в замку. Процес перенесення експонатів з плебанії до замку. № інв.: MHS/F/3049, близько 1941 р.

Автор фото – Станіслав Потоцкі.

(Опубліковано: *Romaniak A. Sanok – fotografie archiwalne. Samorząd, oświata, organizacje, instytucje, 2018, Sanok, S. 427*)

Іл. 7. Фрагмент експозиції народного лемківського вбрання Музею Товариства «Лемківщина», який у час німецької окупації знаходився в замку. Ці експонати було вивезено під час евакуації німцями у 1944 році. Nr inw.: MHS/F/3094, травень 1941 р.

Автор фото – Станіслав Потоцкі.

(Опубліковано: *Romaniak A. Sanok – fotografie archiwalne. Samorząd, oświata, organizacje, instytucje, 2018, Sanok, S. 455*)

Список використаних джерел

1. Букатович Л. IV-ий з'їзд представників Українських Обласних Музеїв у Сяноці // Діло. Львів, 1936. Ч. 124. С. 2.
2. Букатович Л. IV з'їзд українських музейників у Сяноці // Новий час. Львів, 1936. С. 6.
3. Гах І. Олівець і уголь жили в його руках // Збруч. 2016. URL: <http://zbruc.eu/node/47215> (дата звернення 07.08.2021).
4. Гах І. Лев Гец і його «Лемківщина»: 1925–1939 рр. // Збруч. 05.02.2021. URL: <https://zbruc.eu/node/103129> (дата звернення 04.07.2021).
5. Гах І. Лев Гец – музейник: маловідомі сторінки історії музею «Лемківщина» в Сяноку: 1930–1939 рр. // Народознавчі зошити. Львів, 2022. № 1(163). С. 57–64.
6. Козакевич О. Музей «Лемківщина» в Сяноці: передумови створення та основні віхи діяльності // *Ukraińcy i ich sąsiedzi na przestrzeni wieków: polityka, gospodarka, religija, kultura i życie codzienne*; red. R. Drozd, V. Halczak. Słupsk-Warszawa, 2021. Т. III. S. 89–101.
7. Козакевич О. Музей Товариства «Лемківщина» в Сяноці: передумови створення // Народознавчі зошити. Львів, 2022. № 1 (163). С. 50–56.
8. Козицький А. Українські краєзнавчі музеї Галичини в міжвоєнний період // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 1999. Вип. 34. С. 467–477.
9. Коковський Ф. Східними межами Лемківщини. Львів, 1936. С. 7–8.
10. Лемківський музей в Сяноці розростається // Двоптижневик «Наш Лемко» 1934–1939 років. Вибрана публіцистика / упоряд. О. Маслей, В. Пилипович. Горлиці, 2014. С. 230.
11. Лемківський музей в Сяноці розростається // Наш Лемко. Горлиці, 1934. № 11. С. 1.
12. Микитюк І. Мистецький шлях Лева Геца // Вісник Львівської національної академії мистецтв. Львів, 2017. Вип. 31. С. 174–181.
13. На сторожі культурних надбань Лемківщини // Діло. Львів, 1937. Ч. 94. С. 6.
14. Надопта А. Роль громадських, наукових організацій та церкви у формуванні та становленні українського етнографічного музейництва Галичини кінця ХІХ – 30-х рр. ХХ ст. // Народознавчі зошити. Львів, 2012. № 4 (106). С. 758–774.
15. Оживлена діяльність Товариства «Лемківщина» в Сяноці // Діло. Львів, 1939. С. 6.

16. Сидор О. Музей «Лемківщина» в Сяноці // Пам'ятки України. Київ, 1995. № 3. С. 12–18.
17. Сидор О. Про музей «Лемківщина» в Сяноці (скорочений варіант) // Ватра. Горлиці, 2012. № 1 (76). Рік XXI. С. 4–7.
18. Archiwum Muzeum Działu Historycznego w Sanoku (Archiwum MHS). Akta Muzeum “Łemkiwszczyzna” w Sanoku z lat 1931–1939. Spis dokumentów. Tom I. № 322.
19. Archiwum Muzeum Działu Historycznego w Sanoku (Archiwum MHS). Akta Muzeum “Łemkiwszczyzna” w Sanoku z lat 1931–1939. Spis dokumentów. № 323.
20. Archiwum Muzeum Działu Historycznego w Sanoku (Archiwum MHS). Akta Muzeum “Łemkiwszczyzna” w Sanoku z lat 1931–1939. Музей «Лемківщина» в Сяноці. Секретар. № 372.
21. Dokąd wędrują skarby cerkiewne z Łemkowszczyzny? // Ilustrowany Kurjer Codzienny. Kraków, 1933. Nr. 336. S. 16.
22. Kotowicz P. Muzeum Towarzystwa «Łemkiwszczyzna» w Sanoku – przyczynek do historii polskiej i ukraińskiej archeologii w okresie międzywojennym // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Львів, 2017. Вип. 21. С. 296–323.
23. Superson-Hałydj M. Leon Getz (1896–1971) w aktach bezpieki Krzystofory. Kraków, 2008. T. 26. S. 223–246.
24. Rymanowicz L. Artysta w wirze historii. Leon Getz (1896–1971) // Plaj. Warszawa, 2012. T. 44. S. 67–73.

Olena Kozakevych

Seweryn Udziela Ethnographic Museum in Krakow

(Krakow, Poland);

Ethnology Institute of National Academy of Sciences of Ukraine

(Lviv, Ukraine)

ORCID: 0000-0002-8742-4337

e-mail: kozakevych.olena@gmail.com

Documentary heritage of “Lemkivshchyna” Society Museum in Archive of Historical Museum in Sanok: overview of art collection formation

The goal of the research. Work purpose consists of the handwritten and printed materials analysis related to the “Lemkivshchyna” Society Museum activities, which are stored in the Archive of the Historical Museum in Sanok (Poland) as well as the study of the formative stages of the art museum collection (1931–1944)

in the context of socio-cultural factors and its importance for Ukrainian cultural heritage. **Methodology.** In the research process, historical-comparative and historical-chronological methods were used to systematize archival documents, which helped to classify them according to thematic blocks. This facilitated to outline of the prerequisites for the creation of the museum and its structure, the main milestones of activity, the typology of the art collection, cooperation with other institutions, etc. **Scientific novelty.** The comprehensive analysis of the “Lemkivshchyna” archive (correspondence, reports, inventory books, reviews in periodicals, etc.), which is stored in the Historical Museum in Sanok was carried out. Special attention is given to features of exhibits acquisition and the art collection formation, its uniqueness, and significance for the Ukrainian cultural environment in the historical dimension. It was revealed that the objects were added to the collection thanks to the collecting activities of the museum staff, in particular, the director Lev Gets, in cooperation with representatives of the Lemko`s communities. The process was determined by the urgent need to preserve local material culture. **Conclusions.** The “Lemkivshchyna” Society Archive materials are almost unknown in Ukrainian humanitarian studies. It is necessary to publish original, uninterpreted documents, which are an important source for studying the activities of Ukrainian museums during the 1920s and early 1940s. First of all, these are factual sources that allow us to characterize the activities of the museum as objectively as possible and to analyze its artwork collection. In particular, the archive makes it possible to partially trace the subsequent history of the collection after the liquidation of the “Lemkivshchyna” museum, which was partly succeeded by the Historical Museum in Sanok.

Key words: “Lemkivshchyna” Society Museum, Archive of the Historical Museum in Sanok, Ukrainian museums, collection, museum work, Lemko culture, church art, folk art, Ukrainian culture heritage.

*Стаття підготовлена 5 липня 2022 року;
подана до друку 19 липня 2022 року.*